

АНОТАЦІЇ

ОЛЕГ ОДНОРОЖЕНКО

Сфрагістичні пам'ятки Мізоцького скарбу та геральдика князів Острозьких другої половини XIV ст.

Мізоцький скарб кінця 1370-х років містить у своєму складі унікальні сфрагістичні пам'ятки. Поруч з анонімним перснем із зображенням галки, що його уживали руські бояри в першій половині XIV ст., інші дві матриці містять легенди та родові герби. Одна з них, виготовлена в середині XIV ст., належала Костянтину – особі неznаній з інших джерел. Натомість ідентифіковано власника третьої печатки, що належала холмському князю Юрію Даниловичу (1370-1377), чий ім'я та титул зазначено в легенді, а в полі печатки викарбувано одну з видозмін родового герба князів Острозьких. Зірку та два півмісяці бачимо й на печатках Юрієвих батька Данила (1366) та брата Федора (1385). Зважаючи на відмінне розташування фігур на печатці князя Юрія, припускаємо, що він був молодшим братом Федора, оскільки відмінювання батькового герба у тогочасній руській геральдиці було характерним саме для молодших синів. Кольорова версія Юрієвого герба присутня в списках одного з найдавніших західноєвропейських геральдичних творів – кастильської “Книги знань” (1385).

Ключові слова: геральдика, герб, сфрагістика, печатка, хоругва, Мізоцький скарб, князі Острозькі, князі Холмські, “Книга знань”

ДЬОРДЬ ГОМОРІ

Угорський поет та його загадкова муза

Стаття присвячена одному з аспектів творчості найвизначнішого угорського поета XVI ст. Балінта Балашиші (1554-1594). Частина його робіт, написаних у 1589-1591 роках у Речі Посполитій, адресована загадковій Селії. Справжнє ім'я цієї жінки приховується поетом. Серед дослідників прийнято вважати, що музою Балашиші була Анна Шарканді, дружина секретаря польського короля Стефана Баторія Ференца Веишеленьї. У даному дослідженні висувається та аргументується альтернативна версія. На думку автора, Селією була інша угорка, а саме Сузанна Шереди – двоюрідна сестра Балінта Балашиші, віддана заміж за руського магната князя Януша Острозького. З 1582 р. вона проживала в Речі Посполитій і мала підтримувати постійний контакт зі своїм кузеном, якого знала з дитинства.

Ключові слова: угорська поезія, Балінт Балашиші, Сузанна Шереди, князі Острозькі, замок Маковиця

АННА ПЕНКАЛА-ЯСТШЕМБСЬКА

Александр-Домінік Любомирський (1693-1720). Невідомі обставини смерті острозького ордината

У статті аналізуються невідомі сторінки життєвого шляху Александра-Домініка Любомирського, постать якого, попри високе походження і значну вагу, досі мало привертала увагу істориків. Авторка сконцентрована на фінальному епізоді біографії магната (обставинах його загадкової смерті в 1720 році), а також слідстві проти фаворитки небіжчика Маріанни Бурлетті, звинуваченої у його вбивстві. Розглянуто збережені документи цього процесу та дії ближчих родичів князя Александра-Домініка, направлені на отримання його спадщини. Збережені матеріали являють собою чудові джерела для вивчення ментальності людей вісімнадцятого століття.

Ключові слова: Любомирські, Сангушки, Острозька ординація, XVIII століття

ЯРОСЛАВ ПЕТШАК

“Nieszczęśliwym przewodnikiem jest serce, gdzie pewną a nieodmienną otuchę bierze”. Про амурні зв'язки князя Януша-Олександра Сангушка в 1731-1775 роках

Стаття присвячена малознаній темі стосунків острозького ордината Януша-Олександра Сангушка і його секретаря Казимира Хилінського. Представлена історія їхніх взаємин на тлі старопольських звичаїв, одночасно ворожих до гомосексуальної поведінки. Патрон і слуга належали до різних щабелів соціальної драбини, мали різні освітній рівень, майновий статус і впливи. Завдяки зв'язку із Сангушком Хилінський став його близьким радником, отримав доступ до управління маєтковим господарством князя, а вибившись в люди, почав перейматися політичною кар'єрою, відстежував перебіг сеймиків, виступав у ролі посередника в контактах між магнатами, протегував дрібній шляхті. На думку автора, стрімке піднесення Хилінського призвело врешті-решт до його падіння. Заздрість місцевої шляхти та слуг князя, а також вигадана Павлом-Каролем Сангушком історія про змову секретаря сприяли занепаду кар'єри впливового фаворита. Окрема увага у праці приділена шлюбу ордината з Констанцією Денгоф. Не обізнана в реаліях подружнього життя, жінка дуже швидко зазнала смутку і сліз через амурні зацікавлення свого чоловіка. В результаті процесу про визнання шлюбу недійсним вона переїхала до Гданська і через певний час

вдруге вийшла заміж. Повторний шлюб Констанції з Юзефом Рогалінським також виявився нещасливим, принісши жінці суттєві фінансові проблеми.

Ключові слова: *Острозькі володіння, родина Сангушків, шлюб, нетрадиційне кохання*

ЙОЛЯНТА-МАЛГОЖАТА МАРШАЛЬСЬКА

Спір про Кольбушовську транзакцію у світлі полемічних трактатів “Коментарі в справі Острозької ординації” Томаша Длуського (1754) та “Пояснена правда” Пйотра Хадзевича (1756)

Ліквідація Острозької ординації – одне із дражливих питань, яке викликало гострі суперечки в Речі Посполитій другої половини XVIII ст. Першим її акордом стала Кольбушовська транзакція 1753 року – документ, що порушував волю засновника майорату й дробив дотепер неподільні володіння поміж кредиторамі останнього острозького ордината Януша-Олександра Сангушка. Прийнято вважати, що резолюція ця була ухвалена магнатом під впливом укр. несприятливих обставин. Невміле господарювання розлогим маєтковим комплексом, успадкованим від матері, й величезні борги поволоі штовхали його до фінансової прірви, уникнути якої вдалося за допомогою роздачі спадкових земель. У статті аналізуються два трактати, автори яких, представляючи інтереси різних політичних кланів, розмірковують з приводу законності дій Сангушка. Автор першого з цих творів – Томаш Длуський – відстоював позицію “Фамілії” Чорторійських, зацікавленої в затвердженні результатів Кольбушовської транзакції. Його опонент Пйотр Хадзевич, пов’язаний, очевидно, з табором великого коронного гетьмана Яна-Клеменса Браницького, наполягав на неподільності ординатських володінь. В роботі представлено аргументи обох авторів.

Ключові слова: *Острозька ординація, Кольбушовська транзакція, полемічні трактати, Януш-Олександр Сангушко, Томаш Длуський, Пйотр Хадзевич*

ІВАН ГАВРИЛЮК

Участь приватних військ князя Владислава-Домініка Заславського у бойових діях перших років Хмельниччини (1648-1651)

Стаття присвячена участі приватних військ князя Владислава-Домініка Заславського в бойових діях перших років Козацької революції середини XVII ст. На цей період припадають битви під Жовтими Водами, Корсунем, Костянтинівим, Пилявцями, Зборовом, Берестечком тощо. В часи найбіль-

шого розпаду Хмельниччини надвірні підрозділи Заславського становили значиму силу і відігравали важливу роль у бойових діях. Зокрема, під Зборовом влітку 1649 р. вони фактично врятували більшість коронної армії від миттєвої поразки. Від 1650-1651 рр. чисельність і активність князівських хоругв відчутно зменшилися, що можна пояснити погіршенням економічного становища острозького ордината та його неспроможністю надалі утримувати потужний військовий контингент. 1648-1651 роки стали періодом найбільшої потуги приватних військ Владислава-Домініка Заславського. Втім, і в наступні роки аж до власної смерті (1656) він виставляв свої збройні формування на поміч коронній армії.

Ключові слова: Приватні війська, князь Владислав-Домінік Заславський, Хмельниччина, Річ Посполита, козаки, татари

МАРІУШ МАХИНЯ

Організація війська Острозької ординації за Сангушків (1720-1766). Вибрані елементи. Частина II: Чужоземний авторамент. Піхота

Стаття є другою частиною дослідження, мета якого полягає в окресленні фактичного стану і функціонування війська Острозької ординації за життя двох останніх ординатів – князів Павла-Кароля та Януша-Олександра Сангушків. У 1721 році окрім хоругви національного автораменту у княжому війську знаходилися драгуни, кінні гренадери, рейтари та піша хоругва. Не завжди можна встановити, чи певний підрозділ формально належав до ординації, чи входив до складу приватної міліції. Чисельність піхоти, розквартированої в Дубні, була далекою від 300 осіб, передбачених актом фундації майорату. Її реальне число варіювалося в залежності від поточних потреб і пори року. Початково в столиці ординації знаходилося близько 100 осіб. Місцевий гарнізон складався з двох компаній, які утримувалися в Дубні до середини 1750-х. У 1762 році здійснено останню спробу реформування ординатського війська. Новий піший регімент, чисельність якого в 1764 році сягнула 232 жовнірів, почав взоруватися на порційну систему коронного війська. В 1766 році сейм затвердив умови поділу ординації, відповідно до яких регімент з кількох сотень вояків мав утримуватися коштом власників новосформованих земських володінь. Через 10 літ цей бойовий підрозділ почав фінансуватися з коронної скарбниці. Регімент брав участь у війні з Російською імперією 1792 р. та в повстанні під проводом Тадеуша Костюшка 1794 р. Формально він існував до кінця Першої Речі Посполитої, носив № 13 і традиційне ім'я Острозької ординації.

Ключові слова: піхота, приватне військо, Острозька ординація, Сангушки, Дубно, гарнізон

ІРЕНА БЕНЬКОВСЬКА

Двірська капела Павла-Кароля Сангушка

На підставі рахункових книг, контрактів та інших документів фамільного архіву князів Сангушків авторка реконструює персональний склад капели надвірного литовського підскарбія та маршалка Павла-Кароля (1680-1750). На початку 1710-х чисельність музичного колективу становила всього 5 осіб, але відтоді він невпинно збільшувався, аж поки на початку 1730-х не сягнув максимальної позначки в 26 артистів. Загалом авторці вдалося встановити імена понад тридцяти музикантів, композиторів, співаків та співачок, які знайшли прихисток на дворі Сангушка. Серед них майстри гри на арфі, бандурі, валторні, гобої, клавесині, органі, скрипці, трубі, флейті, фаготі та цимбалах. Співаки і співачки володіли різним діапазоном голосів (баси, альти, сопрано, тенори). В статті показано, яким був внутрішній поділ колективу, його матеріальне забезпечення, а також спосіб рекрутації музикантів, частина яких походила з-поза меж Речі Посполитої (німці, чехи, італієць, француз).

Ключові слова: *капела, музиканти, співаки, магнатський двір, Павел-Кароль Сангушко*

НАТАЛІЯ БОНДАР

Видання і примірники Острозької Біблії 1581 р. (з нагоди 440-ліття публікації пам'ятки)

В статті йдеться про видання і примірники Острозької Біблії 1581 р., яка належить до скарбниці світової друкованої спадщини і є віховою сакральною книгою православного та й загалом християнського світу. Острозька Біблія вважається й найбільш досліджуваною пам'яткою української друкованої книжності. Авторка узагальнює інформацію про джерела підготовки пам'ятки й виділяє примірники, які належали шляхтичам, що певний час проживали під Острогом і мали ймовірну дотичність до роботи острозького осередку (Северин Малюшицький, Василь Зенкович-Тихинський та Валентин Негалевський). Біблії з їхніх зібрань мають давні оправи, власницькі та вкладні записи й читацькі коментарі, що є цікавим джерелом до історії читання та опрацювання тексту Святого письма острозького друку його освіченими сучасниками. В статті зведено відомості про збережені примірники Острозької Біблії, їх представлення в українських збірках. Подано більш детальну інформацію про екземпляр видання зі збірки Націо-

нального університету “Острозька академія” (покрайні записи, печатки, особливості оправки, філіграні паперу тощо).

Ключові слова: Острозька Біблія 1581 р., острозький науково-редакційний гурток, острозьке книговидання, примірники Біблії 1581 р.

СЕРГІЙ ТЕМЧИН

Про волинське походження рукописного перекладу Корану на польську мову за рукописами литовських татар XVII–XX століть

Стаття присвячена обґрунтуванню українського (волинського) походження перекладу Корану на польську мову, записаного арабським письмом в рукописному Тефсирі литовських татар, відомому у списках XVII–XX ст., створених на білоруських землях Великого князівства Литовського. Переклад зроблений на місцевий регіональний варіант польської письмової мови (*poliszczuzna kresowa*), наповнений східнослов'янськими мовними особливостями. Це дозволяє використати текстологічно найбільш стабільні (лексико-словотворчі) ознаки перекладу для визначення місця його появи: прислівник *ч и м а л о* (‘досить багато, немало’) можна вважати українсько-білоруською рисою, тоді як прикметник *р а н ю с е н ь к и й* (‘дуже ранній’) та іменник *в і р ш о в н и к* (‘поет’) є власне українськими. Це вказує на виникнення рукописного перекладу Корану на польську мову в татарських громадах України, звідки він розповсюдився на північніші (білоруські) території. Історичний контекст дозволяє пов'язати цей мусульманський переклад з Острогом як найдавнішим та найбільшим татарським центром Волині і приблизно датувати його межею XVI та XVII ст.: між виданням Острозької Біблії 1581 р. і завершенням активної фази діяльності Острозької академії (1608).

Ключові слова: литовські татари, українська література, польські переклади, Коран, Тефсир, Острозька академія

ТАРАС ВИХОВАНЕЦЬ

Яблоновські в Острозі у кінці XVII–XVIII століттях: юридично-власницький вимір

Майже два століття, починаючи з 1690 року, половина волинського Острога перебувала у власності роду Яблоновських герба Прус III. У статті прослідковано витоки майнових прав династії на цю частину міста, а також з'ясовано юридичні аспекти її переходу з рук в руки в межах однієї

сім'ї. Власниками родового гнізда дому Острозьких з кінця XVII й до кінця XVIII ст. було 9 представників клану Яблоновських – великий коронний гетьман Станіслав-Ян (1634-1702) і його нащадки. Враховуючи, що для більшості потомків гетьмана Остріг не був головною резиденцією, його час від часу передавали в тимчасове користування іншим особам. У статті відстежено спосіб передачі міста з прилеглими землями кредиторам та родичам Яблоновських, показано, як вони отримували прибутки з суміжної, т. зв. ординатської частини Острога, окреслено коло дослідницьких проблем, які поки не з'ясовані й потребують додаткового вивчення.

Ключові слова: Остріг, Острозьке князівство, майнові права, спадщина, родина Яблоновських

ЛЮДМИЛА ДЕМЧЕНКО, ІГОР ТЕСЛЕНКО

Тестаменти князів Заславських

Матеріал містить публікацію десяти testamentів (заповітів) князів, князівен та княгинь Заславських: Януша Кузьмича (1562), волинського воєводи Януша Янушевича (1629), київського воєводи Олександра Янушевича (1629), володимирського старости Юрія Янушевича (1636), Ганни Кузьмівни з Заславських Чорторійської (1572, 1582), Олександри Романівни з Сантушків Заславської (1602), Зофії-Пуденціани з Літензів Заславської (1644) та Катажини з Собеських 1 voto Заславської, 2 voto Радзивіл (1694). Підставою для видання стали оригінал та 9 копій документів, вписаних до актових книг канцелярій Великого князівства Литовського та різних судово-адміністративних установ Речі Посполитої. Публікація супроводжується короткою характеристикою testamentів.

Ключові слова: testament, остання воля, канцелярія, князі Заславські, князі Острозькі